

Αλκιβιάδης Κ. Καζαμίας, *Η Θεία Λειτουργία του Αγίου Ιακώβου του Αδελφοθέου και τα νέα σιναϊτικά χειρόγραφα*. Θεσσαλονίκη 2006, σσ. 300 + 17 πίνακες, 13 φωτογραφίες.

Ανάμεσα στο πλήθος των χειρογράφων, περγαμηνών και χαρτών, που βρέθηκαν τυχαία κατά τη διάρκεια επισκευών σε παλαιά κτίσματα κοντά στο Ιουστινιάνειο τείχος της Ιεράς Μονής της Αγίας Αικατερίνης του Σινά το 1975, περιλαμβάνονταν και χειρόγραφα ή σπαράγματα χειρογράφων, ελληνικών και ξενόγλωσσων, με την αρχαιότερη Θεία Λειτουργία της Εκκλησίας των Ιεροσολύμων του Αγίου Ιακώβου του Αδελφοθέου. Μετά τον καθαρισμό, τη συντήρηση, τον διαχωρισμό κατά είδη, την ταξινόμηση και τη φωτογράφιση των νέων χειρογράφων της Θείας Λειτουργίας από τους μοναχούς και ειδικούς επιστήμονες που κράτησε ως το 1981, την έκδοση των χειρογράφων ανέλαβε ο κ. Αλκιβιάδης Καζαμίας, Καθηγητής Θεολόγος, που υπηρετούσε τότε ως Γυμνασιάρχης στην Αμπέτειο Σχολή του Καΐρου. Ένα έργο επίπονο και ενδιαφέρον που κατόρθωσε να φέρει εις πέρας ύστερα από είκοσι χρόνια δουλειάς με μεγάλη υπομονή και φιλολογική ακρίβεια, διανύοντας απόσταση 450 χιλιομέτρων κάθε φορά από το Κάιρο στο Σινά κατά τη διάρκεια των διακοπών.

Τα χειρόγραφα της Θείας Λειτουργίας χρονολογούνται από τον 9^ο ως τον 14^ο αι. Το αρχαιότερο μάλιστα στον κόσμο, το ΜΓ 118 = Η, χαρτώ σε μεγαλογράμματη γραφή, είναι του 8^{ου}-9^{ου} αι. Η κριτική έκδοση της Θείας Λειτουργίας του Αγίου Ιακώβου από τον λειτουργιολόγο π. Βασίλειο Mercier στο Παρίσι το 1946 στηριζόταν στα έως τότε γνωστά χειρόγραφα, μερικά από τα οποία δεν ήταν προσιτά στον εκδότη.

Η παρούσα έκδοση πραγματοποιήθηκε χάρη στη χορηγία του Ελληνικού Υπουργείου Πολιτισμού και του Ιδρύματος Όρους Σινά, το οποίο έχει και την κεντρική διάθεση. Την έκδοση προλογίζουν ο Αρχιεπίσκοπος Σινά, Φαράν και Ραϊθώ κ. Δαμιανός, ο αείμνηστος Καθηγητής Ιωάννης Φουντούλης και ο εκδότης. Μετά τον πίνακα Βραχυγραφιών, τη Βιβλιογραφία, τα Sigla των κωδίκων, σιναϊτικών και άλλων Βιβλιοθηκών, την αρίθμηση των ιερατικών ευχών και οδηγιών της Θείας Λειτουργίας και εκτενή Εισαγωγή, ο εκδότης εξετάζει τη

χειρόγραφη παράδοση και κυρίως τα σιναϊτικά χειρόγραφα που είναι τα αρχαιότερα καθώς και νεότερα που απόκεινται σε άλλες Βιβλιοθήκες. Ακολουθούν: Α. Περιγραφή των σιναϊτικών χειρογράφων –μερικά φέρουν και σημειώματα στην αραβική–, πέντε σπαραγμάτων και δύο ιβηρικών (γεωργιανών) σιναϊτικών χειρογράφων. Β. Περιγραφή χειρογράφων άλλων Βιβλιοθηκών - Εκδόσεις της Θείας Λειτουργίας. Γ. Σχέσεις των χειρογράφων μεταξύ τους ύστερα από αντιβολή των χειρογράφων για τον καταρτισμό του στέμματος. Δ. Οι αρχές, στις οποίες στηρίχθηκε η παρούσα έκδοση. Πρόκειται για έκδοση του κειμένου του χφ Α, που είναι το πληρέστερο από τα σιναϊτικά χφφ, αποκατεστημένο ως προς τα ορθογραφικά λάθη και τη στίξη. Στο υπόμνημα δίνονται οι διαφορετικές γραφές των υπολοίπων σιναϊτικών χφφ (και των Ξ Σ). Ευχές που λείπουν συμπληρώνονται με μικρότερα στοιχεία από τα υπόλοιπα σιναϊτικά χφφ. Στις σσ. 155-226 εκδίδεται το Κείμενο της Θείας Λειτουργίας του Αγίου Ιακώβου του Αδελφοθέου κατά τον σιναϊτικό κώδικα X156(=A) με μία σύντομη Αγγλική περίληψη (σσ. 226-228). Σε Παράρτημα Πινάκων (σσ. 229-286) περιλαμβάνονται: 1. Πίνακας με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της δομής των χφφ. 2. Αλφαβητικός πίνακας ιερατικών και διακονικών ευχών, ιερατικών παρακελεύσεων και λοιπών οδηγιών της Θ. Λειτουργίας. 3. Πίνακας ιερατικών ευχών, εκφωνήσεων και άλλοι 14 Πίνακες. Στις σσ. 287- 299 δίνονται Facsimiles ορισμένων χφφ.

Αναμφισβήτητα πρόκειται για μία υποδειγματική έκδοση από τον κ. Α. Καζαμία, που όπως έγραψε ο αείμνηστος λειτουργιολόγος Ιωάννης Φουντούλης, «ανοίγει νέους ορίζοντες στην έρευνα και πολλαπλασιάζει τις δυνατότητες για μια νέα πληρέστερη κριτική έκδοση της αρχαιότερης Θείας Λειτουργίας του Αγίου Ιακώβου του Αδελφοθέου που επηρέασε τις δύο νεότερες, του Μεγάλου Βασιλείου και του Ιωάννου Χρυσοστόμου».

Αλκμήνη Σταυρίδου-Ζαφράκα
Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Γ. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ
ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ (2007/8)

ΛΕΥΚΗ